

CHET TILINI O'RGANISHDA MOTIVATSIYA VA UNGA YONDASHUVLAR

Samandarov Jasurbek

UrDU qoshidagi akademik litseyi ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada motivatsiya tushunchasi, motivatsiya turlari va unga ta'sir etuvchi omillar yoritilgan. Maqolada, shuningdek, bilim egallash va ijtimoiy kontekstlardagi ishtirokda motivatsiyaning roli atroflicha o'rganiladi. Shuningdek, maqola bu kontseptsiya ustida izlanish olib borgan turli mualliflar haqida ma'lumot beradi va ular olib borgan tadqiqotlar haqida tushunchalarni taqdim etadi. O'zgarishlar va natijalar batafsil o'rganilib, motivatsiya o'rganuvchining o'z maqsadlariga erishishda rag'batlarni kuchaytirishi va kerakli natijalarni ta'minlashi ta'kidlanadi.*

Kalit so'zlar: *fundamental motivatsiya, og'zaki va og'zaki bo'lmagan, lingvistik kirish, kognitiv nazariya, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya, maqsadli til, impuls, orientatsiya, integrativ yo'nalish, instrumental orientatsiya, ta'lim konteksti, madaniy kontekst, avtonomiya, metakognitiv yondashuv, til qobiliyati.*

So'nggi yillarda ikkinchi tilni o'zlashtirish yondashuvlari sezilarli darajada o'zgardi. O'tgan yillar- da ta'lim nazariyalarida xulq-atvor psixologiyasining tamoyillari ustunlik qilgan, bu o'rganishni kundalik kontekstdagi voqealarga qarab o'quvchining xatti-harakatlaridagi o'zgarishlar sifatida tasvirlash kerakligini tan oladi. Bixevioristlarning fikriga ko'ra, og'zaki yoki og'zaki bo'lmagan barcha o'rganish bir xil asosiy jarayon orqali sodir bo'ladi. Talabalar o'z muhitidagi ma'ruzachilar- dan lingvistik ma'lumot oladi va ular so'zlar, ob'ektlar yoki hodisalar o'rtasida assotsiatsiyalar hosil qiladi. Taxminlarga ko'ra, ikkinchi tilni o'rganayotgan inson harakati birinchi tilni o'rganish jarayonida shakllangan odatlardan boshlanadi va bu odatlar ikkinchi til uchun zarur bo'lgan odatlarga xalaqit beradi.

Xomskiyning til nazariyasi tug'ma bilim barcha bolalarga rivojlanishining muhim davrida atrof-muhit tilini o'zlashtirishga imkon beradi degan gipotezaga asoslanadi. Yigirmanchi asrning o'rtalari xulq-atvor psixologiyasi bilan bog'liq bo'lgan motivatsiyaning shartli nazariyalari bilan tavsiflanadi. Bixevioristlar insonning motivatsiyani qo'zg'atadigan asosiy psixologik ehtiyojlari bor deb o'ylash- gan. Kognitiv nazariyalar esa xulq-atvorning psixologik qarashlari sifatida ishlab chiqilgan. Kognitiv nazariyalarga asoslanib, odamlar nafaqat tashqi hodisalarga yoki jismoniy sharoitlarga javob berishadi, balki ular ushbu hodisalarni idrok etishlariga ham javob berishadi. Bu nuqtai nazar odamlarning ongli munosabati, fikrlari, e'tiqodlari va voqealar talqini ularning xatti-harakatlariga qanday ta'sir qilishiga e'tibor qaratadi.

Gumanistik qarashlar kognitiv yondashuvlar kabi ichki motivatsiyani ta'kidlaydi. Karl Rojers kabi gumanistik psixologlar odamlarning hayotidagi asosiy

motivatsiya shaxsiy o'sishga erishish va me'ros qilib olgan qobiliyatlarga to'liq erishish istagi ekanligini taklif qildi. Tadqiqotlarga asoslanib, motivatsiyaning aniq ta'rifi yo'q, chunki u nimani nazarda tutishi haqida turli xil fikrlar va nuqtai nazarlar mavjud. Gardnerning motivatsiya ta'rifi uni "harakat va tilni o'rganish maqsadiga erishish istagi va tilni o'rganishga bo'lgan ijobiy munosabat" va maqsadli til hamjamiyatini tavsiflaydi. Braunning ta'kidlashicha, "motivatsiya odatda odamni ma'lum bir harakatga undaydigan ichki harakat, impuls, hissiyot yoki istak sifatida qaraladi", bu nuqtai nazar ichki va tashqi motivatsiyani ham anglatadi, bu farq keyinchalik ta'kidlanadi. Oksford va Shearing motivatsiya bu maqsadga erishish uchun kuch bilan birga maqsadga erishish istagi ekanligini tushuntirdi.

Dörnyei motivatsiya uch bosqichdan iborat ekanligini tushuntiradi: preaktiv, harakat va post-harakat: Harakatdan oldingi bosqichda motivatsiya yaratilishi kerak; harakat bosqichida uni saqlash va himoya qilish kerak; va post-harakat bosqichida talabalar o'zlarini motivatsiya qilgan faoliyatni baholaydilar. Dörnyeyning so'zlariga ko'ra, har uch bosqich ham odamlarga ta'sir qiladigan turli xil motivlar bilan bog'liq.

Gardner va Lambert munosabat va motivatsiya nazariyasini ishlab chiqdilar, unda ular orientatsiya va motivatsiya o'rtasidagi farqni aniqladilar. Orientatsiya integrativ yoki instrumental bo'lishi mumkin bo'lgan ikkinchi tilni o'rganish maqsadini anglatadi. Integral yo'nalish ikkinchi tilni o'rganish sabablarini anglatadi, bu o'quvchilarning chet tillari jamiyati bilan identifikatsiyani ta'kidlaydi, instrumental orientatsiya esa o'quvchilarning chet tillari jamiyati bilan integratsiya- lashuv niyati yo'q holda ikkinchi tilni egallash sabablarini anglatadi. Gardner va Lambertning ta'kidlashicha, integrativ orientatsiya chet tilini o'rganishda instrumental orientatsiyadan ustunroq ko'rinadi.

Sinfdagi ta'lim motivatsiyasi Gardnerga asoslangan ijtimoiy-ta'lim modelida ifodalanadi va u sinfdagi vaziyatdagi motivatsiyani va o'qituvchi, dars mazmuni, materiallar va jihozlar unga qanday ta'sir qilishini anglatadi. Gardner, shuningdek, ta'lim konteksti va madaniy kontekst motivatsiyaga ta'sir qiladi, deb hisoblaydi.

Gardnerning ijtimoiy-ta'lim modeli birinchi marta 1979 yilda kiritilgan va tilni o'zlashtirishda o'zaro bog'liq bo'lgan to'rtta o'zgaruvchini tavsiflagan. Birinchi o'zgaruvchi, ijtimoiy muhit, shaxsning madaniy e'tiqodlarini bildiradi va u ham affektiv, ham kognitiv individual farqlarga ta'sir qilishda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilar orasida. Ikkinchi o'zgaruvchi, individual farqlar, aql, motivatsiya, til qobiliyati va vaziyatli tashvishlarni o'z ichiga oladi. Uchinchi o'zgaruvchi, o'rganish kontekstlari, til o'rganilayotgan muhitga ishora qiladi. To'rtinchi o'zgaruvchi, tilni o'rganish natijalari, lingvistik bilim va til ko'nikmalarini va tildan tashqari ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

Gardner ikki komponentga bo'lingan individual farqlar doirasida integrativ motiv tushunchasini kiritish orqali modelni aytdi: o'quv vaziyatiga munosabat va "integrativ". O'quv vaziyatiga munosabat maktab muhitiga munosabat, darsliklarga

munosabat, til o'qituvchisi va o'qitiladigan tilni baholashni o'z ichiga oladi. Integrativlik ikkinchi til guruhiga qiziqish sifatida qaraldi, o'quvchi maqsadli til va madaniyat bilan ochiqlik va identifikatsiyani ko'rsatdi.

Bundan tashqari, Gardner va Lambert motivatsiyaning ikkita turini, instrumental va integrativni kiritdilar. Integrativ motivatsiyalangan o'quvchi maqsadli til madaniyatiga qiziqish bildirsa, instrumental motivlangan o'quvchi yaxshi ish yoki yuqori maosh olish nuqtai nazaridan tilga ko'proq qiziqish bildiradi. Gardnerning ta'kidlashicha, ham instrumental, ham integrativ motivatsiya muvaffaqiyatga olib keladi, ammo ikkalasining etishmasligi muammolarga olib keladi.

Shuningdek, u maktab sharoitida ikkinchi tilni o'rganishda motivatsiyaning ahamiyati haqida gapirdi. Ikkinchi tilni o'rganish boshqa maktab fanlarini o'rganishdan juda farq qiladi va shuning uchun o'quvchida til o'rganishga nisbatan qo'llanilishi mumkin bo'lgan munosabat yoki uning qiymatiga nisbatan turli ta'sir va e'tiqodlar bo'lishi mumkin. Shunga asoslanib, Gardner madaniy kontekst shaxsning til o'rganishdagi yakuniy muvaffaqiyatiga ta'sir qilishi mumkinligini taxmin qildi va madaniy va ma'rifiy kontekstlarning chet tilini o'rganishdagi motivatsiyaga ta'sirini ko'rsatadigan modelni taklif qildi.

Deci va Rayanga asoslanib, o'z taqdirini o'zi belgilash nazariyasi motivatsiyaning ikki turiga bo'linadi; ichki va tashqi. Ichki motivatsiya o'rganish bilan shug'ullanayotganda motivatsiyani anglatadi, faoliyatning o'zi yoqimli, tashqi motivatsiya esa faoliyatning o'ziga xos bo'lmagan yutuqlarga asoslanadi. Ularning ta'kidlashicha, sinfda o'qitish jarayonida eng foydali vazifalar ichki motivatsiyani oshiradigan vazifalar, o'quvchilarning o'zlari shug'ullanishni xohlaydigan faoliyatdir.

Noelsning ta'kidlashicha, ichki motivatsiya o'quvchilarga o'qituvchilar tomonidan ko'proq avtonomiyaga ruxsat berilganda yuzaga keladi va uchta toifaga bo'linadi: bilim, bilish zavqi; uddalash, uddasidan zavqlanish; va rag'batlantirish, vazifani bajarishda his qilingan zavq.

Biggsning fikriga ko'ra, ichki motivatsiya o'rganishga metakognitiv yondashuvlar va akademik muvaffaqiyat o'rtasidagi munosabatlarning muhim qismidir. Statsionar va Styuart, shuningdek, metakognisiya, motivatsiya va akademik muvaffaqiyat o'rtasida ijobiy bog'liqlik borligini ta'kidladilar.

Biror kishining ikkinchi tilni o'rganishga bo'lgan motivatsiyasi va munosabatiga ta'sir qiluvchi ko'plab omillar, shaxsiyat, sinf muhiti, o'quvchilarning afzalliklari va e'tiqodlari kabi omillar mavjud. Biroq, hozirgi tadqiqotda jins, maktab turi va yosh kabi omillarga e'tibor qaratilganligi va tekshirilganligi sababli, keyingi muhokama boshqa omillarning ahamiyatiga shubha qilmasdan, faqat shularni o'z ichiga oladi.

Tadqiqot 12 va 15 yoshli talabalarning ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'rganishga bo'lgan motivatsiyasi va munosabati bilan bog'liq holda tekshirildi.

Yosh omili ko'p yillar davomida muhokama qilinadigan masala bo'lib, uni ko'plab tadqiqot ishlarida ham topish mumkin. Ushbu tadqiqotda havola tanqidiy davr gipotezasiga emas, balki yoshning motivatsiyaga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Gap kelganda chet tili yoki ikkinchi tilni o'qitishda vaziyat til darajasidan ancha farq qiladi. Ko'pgina hollarda, katta yoshdagi bolalar maqsadli tilni ilgari o'rganishni boshlaganlarga qaraganda tezroq o'zlashtira oladilar va tushunadilar. Nikolovning ta'kidlashicha, o'quvchilar yoshligida motivatsiya odatda yuqori bo'ladi, lekin vaqt o'tishi bilan u kamayadi. Djigonovich shuni aniqladiki, o'quvchilar ulg'aygan sari ular kamroq ishtiyoqmand bo'lishadi. Singleton Bongaerts va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ishora qiladi va u o'n ikki yoshdan keyin ingliz tilini sinf muhitida o'rgana boshlagan va ona tilida so'zlashuvchilar bilan bir xil darajada ingliz tilini talaffuz qila olgan gollandiyalik o'quvchilar haqida.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Language, Society, and Identity. John R. Edwards.
2. Teaching Language and Content in Multicultural and Multilingual Classrooms: CLIL and EMI approaches. María Luisa Carrió-Pastor, Begoña Bellés Fortuño.
3. Linguistics: Why it matters. Geoffrey K. Pullum.
4. English as a Foreign Language: Perspectives on Teaching, Multilingualism and Interculturalism.
5. Fotini Anastassiou, Georgia Andreou.
6. The study of Language. George Yule.
7. Second Language Teaching and Learning. David Nunan.
8. Internet materials.